

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

Великі українці:
Співець прекрасного і вічного
(До 150-річчя від дня народження
Михайла Коцюбинського)
Методичні поради

Київ 2014

ББК 78.387.38:83

В 27

УДК 027.625

Матеріал підготувала: Осадча Ю. В.
Літературний редактор: Кійко Н. М.
Відповідальна за випуск: Гордієнко А. І.

Методичні поради присвячені 150-й річниці від дня народження видатного українського письменника Михайла Михайловича Коцюбинського (1864-1913). У них розповідається про життєвий та творчий шлях письменника, а також подаються розробки заходів (схеми книжкових виставок, сценарій літературного вечора, літературна гра, усний журнал, список екранізацій творів), за допомогою яких працівники дитячих бібліотек та педагоги зможуть познайомити дітей з постаттю Великого Сонцепоклонника нашої літератури.

Ухвалено Секцією з питань науково-дослідної, науково-методичної та науково-бібліографічної роботи ученої ради Національної бібліотеки України для дітей (Протокол № 4 від 12.09.2014 р.)

*Незважаючи на тяжкі умови життя...
я завжди був великим оптимістом і дотепер
не втратив віри в людей, у перемогу всього
світлого над темрявою і злом.*

М. Коцюбинський¹

Віра в людей, у добре і прекрасне — як її не вистачає у наш час, складний, суперечливий та жорстокий... Не вистачає так само, як свіжого повітря або чистої води у екологічно забрудненому середовищі. Може, саме тому варто, як до цілющого джерела, припасти до сторінок наших класиків, серед яких посідає гідне місце великий український письменник Михайло Михайлович Коцюбинський, 150-річний ювілей якого відзначає Україна у 2014 році.

Кажуть, що письменник творить власний світ. У створеному Коцюбинським світі панує сонце. Недарма його називають Великим Сонцепоклонником. Його сонце щедро сіє промені на літню ниву, де розгублено стоїть русява семирічна дівчинка із серпом; зустрічається на світанку у лісі із таємничим Хо; прозирає крізь смереки на закоханих дітей природи Івана і Марічку; виграє серед листя бессарабських виноградників, напуває теплом кримське каміння, панує над полтавськими полями у червні... Любов та прагнення до світла, ненависть до усього темного у людській душі, пристрасні пошуки гармонії у світі хаосу та прекрасного серед повторного — ось що характеризує Коцюбинського як письменника і людину.

На межі XIX та XX ст. Михайло Коцюбинський залишився в українській літературі неперевершеним майстром слова, тонким стилістом, першим і найкращим імпресіоністом в українській літературі. Оглядаючи його творчу спадщину із часової відстані більше ста років, приходимо до висновку, що вона не втратила своєї актуальності, бо належить вічності...

Глибоким зором і пером тонким
Він слугував народові своєму,
Болючи душею разом з ним, —

мовив про Михайла Коцюбинського Максим Рильський.
Патріотизм автора «Тіней забутих предків» був негучним, але

¹ Коцюбинський М. Пошуки прекрасного. — К., 2004. — С.16.

життєва позиція — творити лише українською мовою — непохитною. Не зважаючи на те, що за російськомовні твори письменник мав би куди більші гонорари, з обраного шляху він не відступив ані кроку. За короткий сорокадев'ятирічний вік Михайло Коцюбинський лишив по собі різнобарвну творчу спадщину, яка піднесла українську літературу до європейського рівня. Шляхом самоосвіти та самовдосконалення він піднявся до вершин світової культури та філософської думки.

Життя і кров, а не сюжет і тему
Він залишив на білих сторінках —
І слів його не обернуть на прах.²

Народився Михайло Коцюбинський 17 вересня 1864 р. у Вінниці в родині дрібного чиновника. Дитинство та юність майбутнього письменника минали у містечках і селах Поділля. Замріяний хлопчик, улюбленець усієї родини, зростав воістину щасливою дитиною. Особлива любов та ніжність були у Михайла протягом усього життя із матір'ю: саме їй він завдячував тонкою душевною натурою та незрадливою любов'ю до природи і літератури. Спілкувалися у родині Коцюбинських російською мовою, але, під час важкої хвороби, Михайлик раптом у маренні заговорив українською — тією, якою розповідала йому казки нянька Хима. Певно, то був віщий знак долі...

Освіту Михайло Коцюбинський здобував у Барській початковій школі та Шаргородському духовному училищі. Здібний учень, він мріяв про університет, але цій мрії не суджено було збутися: осліпла мати та пішов з родини батько, юнакові довелося брати на свої плечі відповідальність за родину, де, крім нього, було ще четверо дітей. Даючи приватні уроки, він склав екстерном іспит при Вінницькому реальному училищі на народного учителя, працював репетитором. На ці роки припало і захоплення визвольним рухом: на початку 1890-х років він був одним із засновників таємної студентської організації «Братства тарасівців», учасники якої дали клятву на могилі Тараса Шевченка поширювати серед українців безсмертні ідеї Кобзаря.

² <http://www.ukrlit.vn.ua/making2/n4ree.html>.

Михайло Коцюбинський рано почав пробувати свої сили в літературі: Брався за поезію, переклади, нариси, та швидко знайшов свою творчу ниву — художню прозу. Перші оповідання «Андрій Соловійко, або Вчення світ, а невчення тьма» (1884), «21-го грудня, на введеніє» (1885), «Дядько та тітка» (1885) особливого успіху не мали, навпаки — авторові щиро радили покинути заняття красним письмом. На щастя, цього не сталося: присуд критиків не спинив творчого запалу Коцюбинського, і вже у 1890 р. львівський дитячий журнал «Дзвінок» опублікував його вірш «Наша хатка», а згодом відбулася поїздка до Львова та знайомство із Іваном Франком, який став для молодого письменника літературним наставником та незаперечним авторитетом. А вже наступні оповідання Михайла Коцюбинського «Харитя», «Ялинка», «Ціпов'яз», «П'ятизлотник», «Маленький грішник», повість «На віру» засвідчили, що у літературу прийшов справжній майстер слова із власним творчим почерком та глибоким проникненням у психологію героїв.

У 1892–1896 рр. Михайло Коцюбинський працював у складі Одеської філоксерної комісії, яка боролася зі шкідником винограду — філоксерою. Його робота в степах Бессарабії і в Криму надихнула письменника на створення циклу молдавських оповідань «Для загального добра», «Пе-коптьор», «Посол від чорного царя», «Відьма», «В путах шайтана», «На камені», «У грішний світ», «Під мінаретами». Через кілька років Михайло Михайлович переїхав у Чернігів і назавжди оселився там, прикипівши душею до цього придеснянського куточка. Там він познайомився із майбутньою дружиною Вірою, там одружився і ростив чотирьох дітей, там же і працював на різних посадах, віддаючи вільний час літературній та суспільній праці. Щосуботи у Коцюбинських збиралась літературна молодь міста, серед якої були відомі у майбутньому письменники і поети Василь Блакитний, Микола Вороний, Павло Тичина. Важливими віхами творчого життя стали мандри: письменник об'їздив майже всю Європу. На жаль, це був не лише потяг його душі, а й потреба у лікуванні.

Постійні матеріальні нестатки, конфлікти з владою, гіркота пізнього кохання та журба за коханою жінкою, Олександрою Аплаксіною, молодшою за нього на шістнадцять років, підточували здоров'я митця. І серед цих нелегких щоденних турбот — робота,

якій він не міг віддавати стільки часу і сил, скільки прагнув. У 1911 р. «Товариство прихильників української науки і культури» призначило Михайлові Коцюбинському довічну стипендію в розмірі 2000 крб. на рік, щоб він міг звільнитись зі служби. Але письменник почував себе дедалі гірше. Його мучили астма і туберкульоз. Навесні 1913 р. Михайла Михайловича Коцюбинського не стало. Поховали письменника на Болдиній горі у Чернігові, улюбленому місці його щоденних прогулянок.

Хоча деякі твори Михайла Коцюбинського і вивчаються у ході шкільної програми, проте варто зазначити, що дуже багато із них лишаються за її межами. Отже, ювілей письменника може стати широким полем діяльності для популяризації серед дітей його багатой творчої спадщини. Традиційною для кожної бібліотеки у підготовці до ювілею є оформлення виставки-портрету. Для читачів-учнів 1-4 кл. можна оформити виставку «Михайло Коцюбинський: великий письменник — малим читачам» (додаток 1), на якій будуть представлені казки та дитячі оповідання Михайла Коцюбинського. Читачів-учнів 5-9 класів можна більш широко ознайомити із життєвим та творчим шляхом Великого Сонцепоклонника, представивши на виставці «Глибоким зором та пером тонким він слугував народові своєму» (додаток 2) оповідання і повісті Михайла Коцюбинського, літературу про його життя, критичні матеріали, які можуть бути адресовані не лише юним читачам, але й організаторам дитячого читання. На одному із розділів виставки радимо представити матеріали про відображення спадщини Михайла Коцюбинського у кінематографі; у схемі подано розділ, присвячений повісті та фільму «Тіні забутих предків», але, звісно, цю тему можна значно розширити. Також для читачів-учнів 8-9 кл. добре було б провести літературну гру «Михайло Коцюбинський: факти біографії та сторінки творчості» (додаток 3), яка потребує від учасників досить докладного знання життєвого і творчого шляху письменника. Отже, такий захід потребує досить серйозної підготовки, тому бібліотекар у співпраці з вчителем-словесником може провести із читачами цикл інформаційних годин: «Михайло Коцюбинський: географія творчості», «Родина Коцюбинських — слід в історії України», «Імпресіонізм як напрямок у мистецтві та літературі», «Новаторство прози Михайла Коцюбинського», «Михайло Коцюбинський в українському кінематографі» тощо.

Для української літератури ХІХ ст. є знаковим той факт, що мало хто з її класиків обминав своєю увагою малих українців: у тій чи іншій мірі діти ставали і героями, і читачами творів Тараса Шевченка і Марка Вовчка, Лесі Українки і Бориса Грінченка, Івана Франка та Панаса Мирного. Михайло Коцюбинський — не виняток. Цикл невеликих казок під спільною назвою «П'ять казочок» був одними із перших творів письменника. Вони є ідеальними для найменших читачів. Тому для дошкільників рекомендуємо провести голосні читання казок «Десять робітників», «Про двох цапків», «Дві кізочки», «Івасик і Тарасик», «Чого ж вони зраділи?». У процесі читання дітям можна запропонувати гру «Закінчи казку», погратися з ними у героїв казок, чи намалювати ілюстрації до щойно прочитаного.

До золотого фонду української дитячої літератури увійшли оповідання Михайла Коцюбинського «Харитя», «Ялинка» та «Маленький грішник», про які особливо тепло відгукнувся Панас Мирний: «Судячи по «Хариті», «Ялинці»... у Вас, видно, добродію, не стралилася віра в добро поміж людьми... Віруйте, добродію, в нього і nadalше; ця віра так бадьорить і втішає! Бо що б воно було, якби та віра перервалася? Тяжкий сум, пекучий жаль та неугавний лемент носився над нашою бездольною землею, краяв би на шматочки лихом здавлені серця... Годі нам плакати, годі сумувати! Покажуйте, добродію, хоч невелику цяточку того просвітку, що красить наше життя!»³. Минуло більше століття, але історії, які розповів нам автор, ненав'язливо вчать добру, самопожертві, милосердю. Додамо до відгуку Панаса Мирного: щасливий кінець у цих творах — не просто збіг обставин. Мала дівчинка, перемагаючи біль і жах, рано пізнала значення слово «мушу» («Вона мусить вижати жито! Вона мусить потішити свою добру нещасну маму!») і цим зворушила серця жінок, які допомогли вдові та її дитині не вмерти з голоду взимку: отак добро породило добро. Головні якості Василька, героя оповідання «Ялинка» — повага до старших і сміливість — допомагають йому пожертвувати заради родини улюбленим деревцем, і не розгубитися у завірюху в лісі при зустрічі з

³ Коцюбинський М. Твори в 2-х т: Т.1. — К., 1988. — С.525.

вовками. Здається, що осторонь стоїть оповідання «Маленький грішник», але якщо захочете пояснити дитині, що таке гріх і каяття, то кращого прикладу, аніж цей твір, не знайти: катарсис дитячої душі, що відбувається на наших очах, змушує здригнутися навіть найчерствіше серце. Наприклад, на одному із Інтернет-сайтів⁴, розмірковуючи над сумною історією восьмилітнього Дмитрика, слушно зазначили: «Ситуація типова, з тією тільки різницею, що описав її український письменник Михайло Коцюбинський у 1893 році». Серед читачів-учнів 5-6 класів можна провести бесіду на тему «Маленький грішник, або Хто винен?», запропонувавши їм наступні питання:

1. Чому оповідання називається «Маленький грішник»? На якому слові ви б поставили акцент?
2. Які почуття викликають у вас поведінка Дмитрика і Гаврилка?
3. Хто, на вашу думку, винен у смерті Дмитрикової матері?
4. Що вказує на щире каяття малого грішника?
5. Чому Дмитрик приходить у фіналі оповідання до висновку: «Світ не без добрих людей?».

Для юних акторів театральних студій або гуртків у бібліотеках можна запропонувати її учасникам підготувати інсценівку оповідання, а цікавим творчим завданням може стати зображення почуттів героїв оповідання за допомогою пантоміми.

Уривок із казки Михайла Коцюбинського «Хо» (1894) під назвою «Ранок у лісі» також часто пропонують дітям, навіть вивчають у молодших класах, проте сама казка із філософським змістом адресована саме дорослим. Хо — образ страху, який «тільки існує на світі полохливістю других... старий Хо порохом розсипав би ся, коли б усе живе хоч раз глянуло б йому у вічі...». І якщо не глянути йому у вічі, не приборкати той страх, людина перетворюється на раба темряви. Проти неї нестримно протестують і герої романтично-пригодницького твору «Дорогою ціною» — історії нестримного потягу до волі та самовідданого кохання, яка і досі захоплює серця читачів поєднанням романтичного оспівування минулого із деталями реалізму, побутових картин із екзотикою,

⁴ <http://maxpark.com/community/1115/content/766642>.

пригодницьких моментів із психологічним аналізом. Захоплюючись волелюбством Остапа, мужністю Соломії та відданістю Котигорошка, не будемо забувати і ту дорогу ціну, яку Остап заплатив за волю: «Половина мене лежить на дні Дунаю, а друга половина чекає й не дочекається, коли злучиться з нею».

Розквіт таланту Михайла Коцюбинського припав на перше десятиліття двадцятого століття, коли з'явилися такі шедеври його творчості, як новели «Лялечка», «Цвіт яблуні», «Сміх», «Він іде», «Невідомий», «Intermezzo», «Лист», «Подарунок на іменини», «Коні не винні», «Що записано в книгу життя» та повість «Fata morgana», написана по гарячим слідам революції 1905-1907 років. За словами літературознавця Романа Чопика: «Від початку 1900 років він підпорядковує апробованому ритмові усе життя: ув «осінньо-зимовий» сезон сумлінно виконуватиме обов'язки перед суспільством, а щоліта виїжджатиме на пленер, де відживатиме душею і тілом. Після Молдови й Криму це, як правило, буде пленер італійський (біля Неаполя, на острові Капрі, де збереться матеріал для перлин «Сон», «Хвала життю», «На острові»). У 1910-1911 рр. географія пленеру пошириться на гуцульське село Криворівню, звідки родом найбільший шедевр майстра — повість «Тіні забутих предків». А в червні 1908 року в ролі пленеру несподівано виявиться мальовнича місцевість біля села Кононівки на Полтавщині (зараз Київщина), куди у свій маєток запросив письменника відпочити його приятель-меценат Євген Чикаленко... Саме тут у душі зав'язався твір, якому судилося стати маніфестом його стилю».⁵

Мова, звісно, йде про знамените «Intermezzo» — один із шедеврів Михайла Коцюбинського, якому судилося стати взірцем імпресіонізму у світовій літературі. Протягом тривалого часу літературознавці розбирають його мало не по складам, вивчають чи не кожне слово з точки зору літературної теорії, пропонуючи те ж саме робити і учням-старшокласникам... але чи не варто просто прочитати десять сторінок книги, відчути власним серцем тягар втоми на душі митця, надихатися повітрям із червневих нив, щедрим сонячним теплом та світлом, побачити жайворонків у

⁵ Чопик Р. Михайло Коцюбинський : прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести / Р. Чопик. — К., 2001. — С.12.

чистому небі та почути ніжний голос зозулі?.. Як згадує український письменник Олександр Сизоненко: «... читав батькові «Інтермеццо», і втомлений після косовиці батько мій лежав на скошеній траві у лісосмузі і плакав, слухаючи, а під кінець заривав, і плакав довго...».⁶

Якщо у «Intermezzo» письменник пропонує нам дійсно перепочинок від втоми, то його інші новели, оповідання, нариси потребують від читача важкої роботи душі: автор ставить його віч-на-віч із оголеним трагізмом життя і смерті. Так письменник веде нас до хати, де у злиднях прагне смерті не потрібна ні дітям, ні онукам хвора мати («Що записано у книгу життя»); до власного будинку, де вмирає його донька, а у саду квітнуть яблуні («Цвіт яблуні»), ставить лицем до шибениці, як поставив одинадцятирічного хлопчика батько, «даруючи» синові на іменини... видовище страти («Подарунок на іменини»). Ці та інші твори потребують від читача роботи душі, бо кожне слово, кожна деталь несе у собі подвійне, а то й потрійне навантаження, до дна розкриваючи чужу душу і допомагаючи вдивлятися у власну. Оповідання «Подарунок на іменини» та однойменний фільм Леоніда Осика радимо до дискусії читачам-учням 8-9 класів; добре було б учасників заходу розділити на групи (одна читає оповідання, друга дивиться фільм), а потім співставити враження від художнього тексту та від його кінематографічного втілення.

Проза Михайла Коцюбинського неодноразово надихала митців десятої музи — в часи зародження українського кіно та його розквіту були екранізовані його твори «Fata morgana» і «Дорогою ціною», «Коні не винні» і «Пе-коптер», до творчості Коцюбинського зверталися такі майстри кінематографу, як Марк Донський («Дорогою ціною») і Леонід Осика («Подарунок на іменини»). Справжнім шедевром світового кіно став фільм Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Фрагменти фільмів (див. додаток 6), виразне читання творів, фото Чернігівського літературно-меморіального музею-заповіднику Михайла Коцюбинського пропонуємо вико-ристати під час підготовки літературного вечора «Великий Сонце-поклонник» (додаток 4), у ході якого глядачі ознайомляться із віхами життя і творчості письменника, його світоглядом та творчістю.

⁶ Сизоненко О. Говори, говори... // http://gazeta.zn.ua/SOCIETY/govori_govori.html.

Лебединою піснею та найбільшим шедевром Великого Сонцепоклонника стала його повість «Тіні забутих предків». Цю правдиву казку Гуцульщини Михайло Коцюбинський закінчив за два роки до смерті. Написанню твору передувала велика, напружена робота: письменник вивчав фольклорно-етнографічні матеріали про карпатський край, наукові статті, монографії, неодноразово гостював у Криворівні, особисто знайомився з місцевою природою та жителями. І досі дивно, як правдиво зумів письменник відтворити мову, культуру, вірування і побут Гуцульщини — неначе народився і виріс серед карпатських гір. Але «Тіні забутих предків» — це не художньо-етнографічний твір, не тільки черговий переспів вічного сюжету про Ромео та Джульєтту. Серед народу, відрізаних горами від широкого світу, збереглися ті давні звичаї і вірування, давнє світосприймання і світовідчуття, коли природа і людина зливались в одне нероздільне ціле. І, на відміну від Шекспіра, малюючи непереборну силу кохання, Коцюбинський шукає його джерела в таїнстві природи, таїнстві життя, таїнстві людської душі, яка зберігає у своїх глибинах весь віковий досвід далеких предків.

Друге народження «Тіней забутих предків» відбулося через півстоліття, коли Сергій Параджанов відтворив художнє слово засобами кіномистецтва, створивши один із найкращих фільмів світового кінематографу. Якщо зазначити, що сам фільм створювався до 100-річного ювілею письменника, а у 2014 році минає 90 років від дня народження Сергія Параджанова, то ні в кого не викличе заперечення, що «Тіням забутих предків» слід приділити особливу увагу. За допомогою усного літературно-мистецького журналу «Слідами тіней предків незабутих» читачів-учнів 8-9 кл. можна ознайомити з історією написання повісті та створення фільму, із цікавими фактами біографії режисера, оператора, художника, акторів. При цьому варто запропонувати їм подивитися сам фільм, або у перерві між сторінками використати фрагменти із нього.

Щоб добре розуміти і відчувати класичну літературу, до неї варто повертатися неодноразово протягом усього життя. Михайло Коцюбинський — один із тих письменників, з яким треба зростати від дитинства до зрілих років. Сподіваємося, що заходи, присвячені відзначенню 150-річчю від дня народження Великого Сонцепоклонника наблизять його до юних читачів.

Михайло Коцюбинський:
великий письменник — малим читачам
Книжкова виставка для учнів 1-4 класів

Звернення до читачів: Дорогі друзі! 2014 року минає 150 років від дня народження великого українського письменника Михайла Коцюбинського. Пропонуємо вам ознайомитися з його казками та оповіданнями. Ви дізнаєтеся про те, як посварилися весняні місяці і що з того вийшло, які робітники допомагають працюючим господарям, як було винайдено кишеньковий годинник та як жили ваші ровесники багато років тому... Приємного вам читання!

**I. Про братів-місяців, двох цапків та десять робітників:
казки М. Коцюбинського**

*З одного берега йде до річки білий цапок,
а з другого берега надходить чорний цапок...
А через річку кладка. Така вузенька, що
тільки один може перейти, а двом тісно.
М. Коцюбинський, «Про двох цапків»⁷*

Коцюбинський М. Брати-місяці : казка / М. Коцюбинський ; іл. Ю. Криги. — Київ : Веселка, 1977. — 25 с. : іл.

Коцюбинський М. Десять робітників : оповідання та казки / М. Коцюбинський ; іл. Н. Макарова. — Київ : Веселка, 1976. — 12 с. : іл.

Коцюбинський М. Івасик та Тарасик / М. Коцюбинський ; іл. Н. Макарова. — Київ : Веселка, 1964. — 11 с. : іл.

Коцюбинський М. Про двох цапків / М. Коцюбинський ; худож. А. Конопацький. — К. : Махаон, 2002. — 18 с. : іл. — (Почитай мені казку).

Коцюбинський М. Чого ж вони зраділи? / М. Коцюбинський ; худож. Н. Макарова. — Київ : Дитвидав, 1961. — 10 с. : іл.

⁷ Коцюбинський М. Твори в 2-х т. Т.1. — Київ, 1988. — С. 510.

II. Про те, як колись жили діти й дорослі: оповідання

Виткнулася десь далеко з жита хустинка. Це Харитя подалася стежкою в поле. І гарно навкруги, і страшно... Повернутися додому? А хто ж їхнє жито вижне, коли ньенька нездужає?

М. Коцюбинський, «Харитя»⁸

Коцюбинський М. Іванко та Чугайстир : оповідання / М. Коцюбинський ; худож. М. Стороженко. — Київ : Веселка, 1980. — 16 с. : іл.

Коцюбинський М. Маленький грішник : оповідання / М. Коцюбинський ; Мал. Л. Ільчинської. — Київ : Веселка, 1987. — 32 с.

Коцюбинський М. Нюрнберзьке яйце : оповідання / М. Коцюбинський ; худож. Є. Крига. — Київ : Веселка, 1992. — 16 с. : іл. — (Для першокласника).

Коцюбинський М. Харитя : оповідання / М. Коцюбинський ; Мал. І. Філонова. — Київ : Веселка, 1974. — 15 с. : іл.

Коцюбинський М. Ялинка : оповідання / М. Коцюбинський ; мал. А. Михайлюк. — Київ : Веселка, 1978. — 16 с. : іл.

⁸ Коцюбинський М. Харитя. — Київ, 1974. — С. 2.

**«Глибоким зором і пером тонким
він слугував народові своєму...» :**
Михайлові Коцюбинському — 150 років
Книжкова виставка-портрет для читачів-учнів 5-9 класів

*Любов і краса — це ті діаманти, які
він вишліфовував із непоказних камінчиків
та захогував у вічний скарб нашої
національної культури.*

В. Гнатюк⁹

I. Золотий посів на вселюдському полі: літературна спадщина

*Найбільша драма мого життя
— це неможливість присвятити
себе цілком літературі...*

М. Коцюбинський¹⁰

Коцюбинський М. Дорогою ціною : оповідання / М. Коцюбинський ; худож. В. Василенко. — Київ : Дніпро, 1980. — 74 с. : іл.

Коцюбинський М. Коні не винні : повість, оповідання / М. Коцюбинський. — Харків : Фоліо, 2006. — 317 с. — (Українська класика).

Коцюбинський М. Мала проза. Fata Morgana. Тіні забутих предків / М. Коцюбинський ; дизайн обкл. О. В. Шевченко. — Харків : Аргумент принт, 2012. — 255 с. : іл. — (Українська класична література).

Коцюбинський М. Під мінаретами = Минарелер астында : вибране : 145 р. від дня народж. М. Коцюбинського : до 20-річчя незалеж. України. [Т. 1] / М. Коцюбинський ; пер. тексти кримськотат. мовою Ю. Кандим ; упоряд. В. Басиров. — Сімферополь : Таврія, 2011. — 179 с. : іл.

⁹ Коцюбинський М. Збірка творів. — Харків, 2008. — С.3.

¹⁰ Коляда І. Михайло Коцюбинський / І. Коляда, О. Кирієнко. — Київ, 2012. — С. 3.

Коцюбинський М. Подарунок на іменини : оповідання, новели, повісті / М. Коцюбинський ; упоряд., післямова М. Грицюти; худож. І. Філонов, В. Євдокименко, Г. Якутович, М. Стороженко. — Київ : Веселка, 1989. — 335 с. : 12 арк. іл.

Коцюбинський М. Тіні забутих предків та інші твори / Коцюбинський, Михайло Михайлович ; уклад. О. Зав'язкін ; худож. С. Донець ; худож. обкл. В. Лукаш. — Донецьк : БАО, 2013. — 352 с. : іл.

Коцюбинський М. Цвіт яблуні : повісті, оповідання, новели / М. Коцюбинський ; упоряд. Г. Гримич. — Київ : Рад. шк., 1989. — 560 с. : іл.

II. Що було записано у книгу життя: сторінки біографії

*Коцюбинський — це тільки те, що він сам дозволив нам про себе знати.
М. Слабошпицький¹¹*

Балабко О. Подорож до Венеції з Коцюбинським / О. Балабко // Географія та економіка в сучасній школі. — 2013. — № 1. — С. 48-52.

Дуб Р. Буковинська сторінка в біографії письменників : дод. до підруч. з укр. л-ри для учнів 9-10 кл. / Р. Дуб, М. Богайчук, С. Тодорюк. — Чернівці, 2004. — 46 с. : іл.

Коцюбинська М. Листи і люди : роздуми про епістоляр. творчість / М. Коцюбинська. — Київ : Дух і літера, 2009. — 582 с. : портр. — (Бібліотека Шевченківського комітету).

Коцюбинський М. Я так поріднився з тобою... : листи до дружини / М. Коцюбинський; [упоряд. О. Єрмоленко, Н. Коцюбинська, Г. Степанець]. — Київ : Ярославів Вал, 2007. — 381 с., [4] арк. іл.

Редінг Б. Безумці : з історії кохання М. Коцюбинського та О. Аплаксіної : роман / О. Пуніна. — Київ : Академія, 2012. — 182 с. — (Автографи часу).

Слабошпицький М. Що записано в книгу життя : (Михайло Коцюбинський та інші) : фрагменти з роману : Біографія, оркестро-

¹¹ Слабошпицький М. Що записано у книгу життя / М. Слабошпицький // Київ. — 2012. — №7-8. — С.41

вана на дев'ять голосів / М. Слабошпицький // Київ. — 2012. — № 7-8. — С. 14-128.

Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського : цікаві місця Чернігівщини // Позаклас. час. — 2008. — № 11. — С. 115-116.

III. Європеєць української літератури: творчий шлях

...Цікаво було б, щоб так — за півсотні років після моєї смерті... просто перелічили б, що я зробив і що з того у мене зосталось у пам'яті...

М. Коцюбинський¹²

Григоришин Г. Життєва філософія європейських народів у літературі на прикладі творів М. Коцюбинського, Р. Рільке та В. Шекспіра : бінарний урок з української та світової літератури, 8 клас / Г. Григоришин // Укр. мова й л-ра в сучасній школі. — 2013. — № 7—8. — С. 44-46.

Капрійські сюжети : Італ. проза М. Коцюбинського та В. Винниченка / Упоряд., передм. В. Панченко ; Худож. Р. Лужецький. — К. : Факт, 2003. — 494 с. : фотоіл. — (Літературний проект «Текст + Контекст»).

Короненко С. Марячи в лихоманці, він раптом заговорив українською : ранні твори Михайла Коцюбинського не обіцяли, що з нього виросте великий письменник / С. Короненко // Урядовий кур'єр. — 2013. — 11 верес. — С. 18.

Лілік О. «Самотній на землі, як сонце на небі...» : урок-дослідження імпресіоністичних і екзистенціальних рис у новелі Михайла Коцюбинського «Intermezzo» / О. Лілік // Укр. мова і л-ра в школі. — 2009. — № 2. — С. 22-25. — Бібліогр.: с. 25.

Поліщук Я. І ката, і героя він любив... Михайло Коцюбинський : літ. портр. / Я. Поліщук. — Київ : Академія, 2010. — 302 с. — (Життя і слово).

Соснова В. Імпресіонізм у літературі та художній культурі : на прикладі творчості Михайла Коцюбинського, Альфреда Сіслея, Клода

¹² Коляда І. Михайло Коцюбинський / І. Коляда, О. Кирієнко. — К., 2012. — С.3
16

Моне : особистісно зорієнтований інтегрований урок у 10 класі / В. Соснова, Я. Самохвалова // Дивослово. — 2011. — № 12. — С. 6-11.

Черняк Н. Проблеми «роздвоєної особистості» : компаративний аналіз етюду Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні» та новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» для 11-го класу / Н. Черняк // Укр. мова та л-ра (Шк. світ). — 2009. — № 47. — С. 20-21.

IV. Тричі ювілейний шедевр: «Тіні забутих предків» — повість та фільм

*Любов, вічність, самотність, смерть — ось
фрески з життя людини, які ми створювали...
С. Параджанов¹³*

Ангаладян Р. Параджанов: колаж тіні і кольору в діапазоні одного людського серця / Р. Ангаладян ; пер. О. Приходько // Всесвіт. — 2012. — № 1-2. — С. 244-259.

Короїд Т. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського — дума про добро і зло, любов і ненависть : 10-й клас / Т. Короїд // Укр. мова та л-ра (Шк. світ). — 2012. — № 9. — С. 31-34.

Коцюбинський М. Тіні забутих предків : повість / М. Коцюбинський ; деревотипи худож. Г. Якутовича. — К. : Дніпро, 1967. — 86 с. : іл.

Коцюбинський М. Тіні забутих предків : повість та оповідання / М. Коцюбинський ; худож. Л. Прийма. — Львів : Каменяр, 1988. — 158 с. : іл.

Кроп Т. Дотик до людини-кіно : [Сергій Параджанов] / Т. Кроп // Літ. Україна. — 2012. — 26 січ. — С. 16.

Олексюк С. «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова / С. Олексюк // Сучасність. — 2006. — № 10. — С. 153-156. — Бібліогр.: с. 156.

Сергій Параджанов : Злет, трагедія, вічність: твори, листи, документи архівів, спогади, статті, фот. — Київ : Спалах, 1994. — 278 с. : іл.

¹³ Жукова А. Екранізація творів М. Коцюбинського // Чопик Р. Михайло Коцюбинський : прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести / Р. Чопик. — Київ, 2001. — С. 57.

Михайло Коцюбинський:
факти біографії та сторінки творчості
Літературна гра для читачів-учнів 8-9 класів

Умови гри: У грі можуть брати участь дві команди. Під час геймів учасники по черзі обирають номер питання, у результаті чого кожна команда повинна відповісти на 5 питань. За бажанням команди можуть відповісти також на додаткові запитання після кожного гейму. Виграє та команда, яка назбирає найбільшу кількість балів. Також у грі можуть брати участь і болільники, віддаючи зароблені ними бали тій чи іншій команді.

Перший гейм. «Далі: блиц-опитування» (вартість – 2 бали).

1. Скільки років минає у 2014 році від дня народження Михайла Коцюбинського? (150).
2. У якому місті народився Михайло Коцюбинський? (Вінниця).
3. У якій таємній організації він брав участь? (Братство тарасівців).
4. У боротьбі із яким шкідником було написано оповідання «Для загального добра»? (Філоксера).
5. У якому селі Михайло Коцюбинський збирав матеріал для повісті «Тіні забутих предків»? (Криворівня).
6. Назва якого твору Коцюбинського стала афоризмом? («Коні не винні»).
7. Який підзаголовок має твір «Fata morgana»? («З сільських настроїв»).
8. Який острів у Середземному морі пов'язаний із творчістю Михайла Коцюбинського? (Капрі).
9. З яким російським письменником зустрічався він в Італії? (Максим Горький).
10. Хто є режисером фільму «Тіні забутих предків»? (Сергій Параджанов).

Герої творів (додаткові питання, вартість – 1 бал).

1. Дмитрик, Гаврилко, Марійка, Ярина. (*«Маленький зрішник»*).
2. Остап, Соломія, Котигорошко. (*«Дорогою ціною»*).
3. Андрій Волик, Гафійка, Маланка. (*«Fata morgana»*).
4. Карпо Петрович, Доря, Яким. (*«Подарунок на іменини»*).
5. Три білі вівчарки, зозуля, сонце, залізна рука міста, людське горе. (*«Intermezzo»*).
6. Палійчуки, Гутенюки. (*«Тіні забутих предків»*).

Гра з болільниками. «Вгадай фільм» (вартість – 5 балів).

*Демонстрація уривку із фільму «Тіні забутих предків»:
(07 хв.12 с. – 08 хв. 19с., 11 хв.16 с.-13хв.04с.)¹⁴*

Другий гейм. «Один із трьох»: обрати правильну відповідь (вартість 4 бали).

1. Що перешкодило Коцюбинському отримати університетську освіту? (Хвороба, нестача грошей, сімейні обставини).
2. Як Коцюбинський визначив жанр своїх творів «Лялечка» та «Цвіт яблуні»? (Новела, оповідання, етюд).
3. До якої сфери діяльності відноситься термін «Інтермеццо»? (Музика, філософія, медицина).
4. Коли відбуваються події твору «Дорогою ціною»? (У часи козаччини, у часи кріпацтва, на початку ХХ ст.).
5. Образ страху у творі Коцюбинського. (Хо, фата моргана, інтермеццо).
6. Де знайшов Коцюбинський духовний перепочинок? (Під час подорожі до Європи, на полтавських полях, у Криму).
7. Де відбувається дія оповідань «На камені» та «В путях шайтана»? (Італія, Крим, Бесарабія).
8. Як перекладається назва оповідання «Пе-коптер»? («Йди геть», «На ніч», «Кохання»).
9. Якого українського поета благословив Коцюбинський? (Максима Рильського, Павла Тичину, Олександра Олеса).

¹⁴ Повний опис фільмів див. у додатку 6.

10. Який фільм за твором Михайла Коцюбинського отримав премію Британської академії мистецтв? («Тіні забутих предків», «Дорогою ціною», «Подарунок на іменини»).

Вгадати твір за асоціативним рядком (додаткові питання, вартість – 2 бали).

1. Вдова, хвороба, жнива, любов до матері, страх. («Харитя»).
2. Різдво, ліс, вовки, щасливий кінець. («Ялинка»).
3. Пустощі, крадіжка, провина, каяття. («Маленький грішник»).
4. В'язниця, непорозуміння, винахід, час. («Нюрберзьке яйце»).
5. Кріпацтво, втеча, кохання, втрата. («Дорогою ціною»).
6. Голод, гроші, пожертва у храмі. («П'ятизлотник»).

Гра з болітьниками. «Вгадай фільм» (вартість – 5 балів).

Демонстрація уривку із фільму «Дорогою ціною».

1 год. 28 хв. 52 с. -1 год. 31 хв. 40 с.

Третій гейм. «Так — ні» (вартість — 6 балів).

1. Михайла Коцюбинського називали Великим Сонцепоклонником, тому що він дуже любив сонце. (Так).
2. Він народився у родині священника. (Ні).
3. Михайло Коцюбинський працював як професійний літератор. (Ні).
4. Його літературним наставником був Іван Франко. (Так).
5. Перший надрукований твір Коцюбинського отримав схвальну оцінку критики. (Ні).
6. Новела Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні» частково написана на автобіографічному матеріалі. (Так).
7. Батьківщиною Михайла Коцюбинського є місто Чернігів. (Ні).
8. Кохання Михайла Коцюбинського і Олександри Аплаксіної лягло в основу твору «Intermezzo». (Ні).
9. Його син Юрій під час громадянської війни воював на боці УНР. (Ні).
10. Повість Михайла Коцюбинського «Дорогою ціною» була екранізована двічі. (Так).

Вгадати героя за описом. Додаткові питання (вартість – 3 бали).

1. «Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від однієї роботи до другої. Великі сиві очі з-під чорних вій дивилися пильно й розумно. Смугляве личко розчервонілося, повні уста розтулилися — вся увага її була звернена на роботу. Вона забула навіть і за нові чорні кісники, що двічі обмотували її русяву, аж білу, голівку». (*Харитя*).
2. «Мов туман той, сива борода його м'якими хвилями спада аж до ніг, черкається росяної трави. З-під білих кострубатих брів, з глибоких западин визирають добрі, а лукаві очі... З великою напругою ворушить ногами, крече та, опираючись однією рукою на костур, а другою розгортаючи довгу сиву бороду, сідає на траву спочити». (*Хо*).
3. «... Був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню». (*Іван, «Тіні забутих предків»*).
4. «На ньому була стара руда материна юпка з клаптиками вати, що висіли крізь дірки з пошарпаної одежини, довгі рукава теліпались нижче рук, заважали йому. Русяву головку прикривав старенький картузик з одірваним козирком. Але, незважаючи на свої непишні шати, він весело дививсь на світ Божий здоровими сивими очима, весело підстрибував по людяних вулицях». (*Дмитрик, «Маленький грішник»*).
5. «Він обкрутився на одній ніжці, ляснув себе по стегнах з радісним писком пташки і знову присів над своїм пароходом... Але його звідти нагнали. Одягався поспішно, з почуттям свята і існування, з дрижанням кожної жилки од холодку сорочки й тепла маминих рук, жадний на весь світ, наче горобчик, що все розкриває пашу в гнізді». (*Доря, «Подарунок на іменини»*).

6. «Приємно тремтячи освіженим тілом, просуваючи руки в рукави, він почував себе демократом, другом народу, який не має чого боятись. За той час, як він покинув своє міністерство та осівсь на селі, мужики його полюбили. Аякже! Він хрестив і вінчав, дарував спаш, уділяв ради, його кликали «татком» Він з приємністю думав про се і разом думав, що на обід будуть сьогодні молоді печериці, які Палажка несла уранці в приполі з городу». (*Аркадій Петрович, «Коні не винні»*).

Гра з болільниками. «Вгадай фільм» (вартість – 5 балів).

*Демонстрація уривку із фільму «Подарунок на іменини»,
56 хв. 57 с.-59 хв.19с.*

**Четвертий гейм. Домашнє завдання. Повідомлення.
(вартість – 12 балів).**

Завдання до 1-ої команди. «Родина Коцюбинських».

Завдання до 2-ої команди. «Імпересіонізм у творчості Михайла Коцюбинського».

Вгадати за уривком (додаткові питання, вартість – 4 бали).

1. «Василько їхав, а саней не було. Коні, брѳохаючись по заметах та по кучугурах, потомились і стали. Василько заблудивсь. Йому було голодно й страшно. Він заплакав. Навкруги вила хуртовина, бурхав холодний вітер та крутив снігом, а Василькові згадалась тепла, ясна батькова хата. Весело горить в хаті каганець. На столі стоїть кутя. Батько та дві сестрички сидять за столом, мати подає вечерю. Всі такі веселі, гомонять, радіють святачку. Хлопці та дівчата приносять вечерю, поздоровляють з празником, питають про Василька... А може, не радість, не щастя гостює в хаті. Може, мати плачуть, що нема з ними Василька; може, батько журяться та сумні-сумні сидять край столу і не їдять вечері. Ох, коли б хоч виїхати з сього мертвого лісу, побачити дорогу, хату...» (*«Ялінка»*).

2. «Цвітуть яблуні. Сонце вже встало і золотить повітря. Так тепло, так радісно. Птахи щебечуть під блакитним небом. Я машинально зриваю цвіт яблуні і прикладаю холодну од роси квітку до лица. Рожеві платочки од грубого дотику руки обсипаються і тихо падають додолу. Хіба не так сталося з життям моєї дитини?» (*«Цвіт яблуні»*).
3. «В глибокій тиші снували дерева біле мереживо гілок, наче збирались закинути невід в глибокі води неба, де неясно тремтіли золотою лускою, мов рибки, зорі. «Краще, ніж в церкві», — подумав. Наніс сюди сіна, зробив для мамі ложе і поклав стару навзнаки. Хотів накрити веретою ноги, але вона не дала: Не треба... візьми додому, в хазяйстві здасться. «А здасться», — подумав він і одклав набік верету. Але зараз роздумав і покрив маму до голови». (*«Що записано у книгу життя»*).
4. «Думи про землю будили Маланку по ночах. Вона прокидалася, вся зрошена потом, тривожна. Їй раптом здавалося, що се неможливе. Не оддасть свого добра багач мужикові, ніколи, ніколи. У нього гроші, у нього сила, а що в мужика? Чотири кінці — руки та ноги. Нічого з того не вийде, все буде, як довіку: буде убогий на чужім марнувать свою силу, до домовини не зазнає Маланка кращої долі, зносить Гафійка красу і літа по наймах, зчорніє, зів'яне на чужій праці, як її мати. Тільки й землі тої буде, що лопатою згорнуть тобі на груди». (*«Фата моргана»*).
5. «На небі сонце — серед нив я. Більше нікого. Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі. Вітер набива мені вуха шматками згуків, покошланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволоті вівса. Йду далі — киплять. Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен й поплисти. А там ячмінь хилиться й тче... тче з тонких вусів зелений серпанок. Йду далі. Все тче. Хвилює серпанок. Стежки зміяться глибоко в житі, їх око не бачить, сама ловить нога.

Волошки дивляться в небо. Вони хотіли бути як небо і стали як небо». (*«Intermezzo»*).

6. «Раптом Фатьма жахнулась і скрикнула. Фередже зсунулось з її голови і впало додолу, а вона з жахом втопила очі у налиті кров'ю скажені чоловікові баньки, що дивились на неї з-за каменя. Алі озирнувся, і в ту ж мить з усіх сторін полізли на скелю, чіпляючись руками й ногами за гостре каміння, і Зекерія, і Джепар, і Мустафа — всі ті, що слухали його музику і пили з ним каву... Тікати було нікуди. Алі випростувався, уперся ногами в камінь, поклав руку на короткий ніж і чекав». (*«На камені»*).

Журі підбиває підсумки і нагороджує переможців.

Великий Сонцепоклонник

Сценарій літературного вечора до 150-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського для читачів-учнів 8-9 класів

Дійові особи: *Ведучий, Читці, Хлопець, Дівчина, Коцюбинський, Віра, Юрій, Оксана, Роман Коцюбинські, Олександра Аплаксіна.*

На авансцену виходять Ведучий, Хлопець і Дівчина.

Ведучий. Дорогі друзі! Запрошуємо вас до літературної світлиці «Великі Українці». Сьогодні нас зустріне там Великий Сонцепоклонник...

Дівчина. Це поет?

Ведучий. Можливо.

Хлопець. Прозаїк?

Ведучий. Так.

Хлопець. Художник?

Ведучий. У деякій мірі.

Дівчина. А може, це просто дуже хороша людина?

Хлопець. Чому ти так вирішила?

Дівчина. Якщо він сонцепоклонник, він любить світло. А погана людина не може любити світло.

Ведучий. Без сумніву.

Хлопець. Хто ж він?

Ведучий. Ви знаєте його ще змалечку. Пригадайте. *(Зачитує уривок із оповідання «Харитя»: починаючи від слів «І справді, гарно було на ниві, неказано гарно...» і закінчуючи словами «І добре Хариті на ниві, і страшно»).*

Дівчина. Ми впізнали! Це Михайло Коцюбинський.

*На екрані висвічується портрет Михайла Коцюбинського.
Виходить Михайло Коцюбинський.*

Коцюбинський (*уклоняється*). Дозвольте представитися вам, мої друзі із двадцять першого століття. Невже мене пам'ятають через стільки років? Ніколи не гадав, що так буде...

Ведучий. Так! Коли говоримо: Шевченко – чуємо Кобзар, до прізвища Франка додаємо — Великий Каменярь, псевдонім Лариси Петрівни Косач — Леся Українка — промовляє сам за себе... А Михайло Коцюбинський був Великим Сонцепоклонником не лише за його палку любов до сонця, але й за невмирущу віру у все світле, прекрасне, у перемогу добра над злом, темряви над світлом...

Читець. Глибоким зором і пером тонким
Він слугував народові своєму,
Болючи душею разом з ним.
Життя і кров, а не сюжет і тему
Він залишив на білих сторінках —
І слів його не обернуть на прах.
(М. Рильський. Чернігівські сонети).

Читець. «Найбільше враження зробили на мене його великі, замріяні, глибоко проникливі очі. Він мав статну, вище середнього зросту фігуру, красивої форми, чисто, до блиску виголену голову, прекрасні вуса, елегантно пошитий костюм. Узагалі в його постаті, одязі й манерах було стільки простоти, скромності й у той же час відбивалося яесьь внутрішнє благородство і привабливість. Рухи його були скупі, жодного зайвого жесту, голос проникливий, прекрасного баритонового тембру, який запам'ятовувався і западав у серце».

Читець. «Високоінтелігентний, умів вести і піддержувати всяку розмову так, що кожний мав задоволення розмовляти разом із ним. Усе делікатний, старався ніколи нічим не образити... До кожного привітний, скромний, нітрошки не зарозумілий, умів увійти в чуже становище, відчутти його, зрозуміти чужу душу. Особливо був чулий на чужий біль... Безкорисний, аж до пожертвування, усе робив із внутрішнього переконання, а нічого з інтересу... Гарячий патріот, любив свій край і народ над усе, готовий був йому віддати усі свої сили, усі свої знання, увесь свій талант».

Ведучий. Таким Михайло Михайлович лишився у спогадах близьких та друзів.

Уривок із фільму «Осяяний сонцем»: (00 хв. 43 с. – 02 хв. 54с.)
<http://glas.org.ua/projects/teleportret/kocubinsky.html>

Коцюбинський. Ніжною дитиною, пестунчиком та улюбленцем родини, а особливо — матері, зростав я у дитинстві. Був не з тих, хто мріє про лицарські подвиги, а із тих, хто любить квіти і дерева, пісні, власні роздуми, та казки відданої моєї няньки Хими... Колись я важко захворів малим, а у маренні заговорив раптом українською мовою, яку чув лише від неї... Це був віщий знак долі...

Дівчина. Михайло Михайлович, а як ви стали письменником?

Коцюбинський (*посміхаючись*). О! Як і усе велике на землі, моє покликання народилося із кохання...

Хлопець. Скільки вам тобі було років?

Коцюбинський. Дванадцять. А їй — шістнадцять. Зрозумійте мій відчай — вона не звертала на мене уваги! Ані найменшої! І тоді я вирішив стати великою людиною, щоб завоювати серце моєї Прекрасної Дами! Накинувся на книжки, зокрема — на твори Тараса Шевченка та Марка Вовчка... І вони справили на мене таке враження, що я сам вирішив взятися за перо. Перші мої оповідання не викликали захвату ані у читачів, ані у критики, мені радили кинути цю незграбну писанину і займатися чимось іншим. Але я не здавався...

Уривок із фільму «Осяяний сонцем»: 03.00-03.53
<http://glas.org.ua/projects/teleportret/kocubinsky.html>

Ведучий. На жаль, протягом усього життя Михайлові Коцюбинському не вдалося присвятити літературі стільки часу і сил, скільки прагнула душа. Спершу цьому заважали сімейні обставини — осліпла мати, пішов із родини батько, старшому Михайлові довелося поховати мрії про університет і стати годувальником великої родини. Уже тоді він був політично неблагонадійним в очах влади за

зв'язки із подільськими революціонерами. Працював вчителем, розпорядником у комісії по боротьбі із шкідником винограду філоксерою, згодом одружився і оселився у Чернігові, де багато років працював чиновником у статистичному бюро. Зараз у старовинному місті над зачарованою Десною у тому будинку, де він жив — літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського.

*На екрані демонструються фотографії
літературно-меморіального музею-заповідника
Михайла Коцюбинського у Чернігові.
(<http://kotsubinsky.org/photo/>).*

Ведучий. Будинок Коцюбинського відвідувало багато літераторів, акторів, художників і вчених того часу. Композитор Микола Лисенко грав на роялі улюблені мелодії письменника. Щосуботи у вітальні проводилися літературні вечори, учасниками яких були Борис Грінченко, Микола Чернявський, Володимир Самійленко, молоді і ще тоді невідомі Павло Тичина та Василь Еллан-Блакитний, шведський вчений та перекладач творів господаря Альфред Єнсен... В останні роки життя письменника вітальня була також його робочим кабінетом. І зараз лишається враження, що Михайло Михайлович тільки що відірвався від роботи, відклав перо, щоб прогулятися у садку...

Хлопець (*захоплено*). У мене таке враження, що це не музей, а живий будинок!

Дівчина. А мені найбільше сподобався садок, який насадив письменник.

Коцюбинський (*замислено*). Я дуже любив дерева і квіти... Дуже...

Читець. Не дають мені спати квіти.

Огнебарвні, гарячі тони.

Над моєю душею віти

В голубому безмежжі тонуть.

Світ прозориться, наче пісня.

Світ неспокоєм б'є у груди.

В мене в серці від квітів тісно

І бентежно од квітів, люди!

О. Довгий

Ведучий. Пройдемося і ми стежками того садку, який лишив нам Михайло Коцюбинський. Це буде незвичайний сад... Сад його творчості...

На екрані по черзі висвітлюються малюнки квітів та ілюстрації творів

Дівчинка. Оце польові квіти — волошки... ромен... польовий мак...

І повитиця на стеблі жита... Саме їх збирала Харитя, коли йшла жати ниву замість хворої матері.

Хлопець. А ось — ялинка! Жива, ще не зрубана... Певно, взимку вона одна звеселяє садок... Я пригадав! Це та сама ялинка, яку віз Василько панам через темний ліс, у хурделицю на Різдво. Я дуже боявся тоді за нього...

Дівчина. А оце звичайна кульбабка... тільки наполовину втоптана у землю...

Хлопець. Може, то Дмитрик — маленький грішник з однойменного оповідання?

Дівчина. Мені так було його шкода, коли я читала це оповідання...

Навіщо він слухав свого недоброго товариша Гаврилка?

Ведучий. Зверніть увагу, тут є і досить екзотичні рослини...

Хлопець. Наприклад, лаванда, яка росте у Криму. Адже Михайло Коцюбинський неодноразово перебував там, і оспівав у оповіданнях «В путях шайтана», «На камені» та інших новелах та етюдах.

Дівчина. А виноградник! Це ж ніби сонячний привіт із Бессарабії... Адже саме там жили Йон і Гашіца, герої оповідання «Пе-коптьор».

Хлопець. А ось — чортополох. Взагалі, що він робить тут, у садку? Може, слід його вирвати?

Коцюбинський. Ні в якому разі! Адже він уособлює волелюбність нашого народу. Це символ волі, за яку заплачено дорогою ціною.

Дівчина. Ми читали оповідь про кохання Остапа та Соломії. Мене особливо вразив трагічний фінал...

Висвічується кадр фільму «Дорогою ціною». Читається уривок від слів «Чимало води утекло в Дунаї...» до кінця.

Хлопець. Коли я дивився фільм «Дорогою ціною», я запам'ятав слова режисера, які він використав у останньому кадрі: «Те, що ми любимо, ми любимо навіть тоді, коли втрачаємо».

Дівчина. Я бачу тут рідкісну гірську квітку — едельвейс. Саме вона символізує кохання.

Хлопець. І ми згадаємо про Івана та Марічку — Ромео і Джульєтту із Карпат...

Дівчина. Повість «Тіні забутих предків».

Хлопець. І фільм Сергія Параджанова...

*Демонструється уривок із фільму «Тіні забутих предків»
(22 хв. 11 с.-24 хв. 13 с.)*

Дівчина. А ось — яблуня... *(Дивиться на Коцюбинського)*. Що з вами, Михайло Михайловичу?

Коцюбинський. Ця яблуня нагадала мені один із найтрагічніших моментів мого життя. У мене помирала трьохрічна донечка... Вона важко хворіла... я не міг чути її важкого дихання... я втік у садок... там був ранок і цвіли яблуні... Я не хотів тоді нічого бачити і запам'ятовувати, але...

Читець читає уривки із етюду «Цвіт яблуні» (від слів: «Цвітуть яблуні. Сонце вже встало і золотить повітря...» і до слів: «...з жалем дивлюся на непотрібну мені зелену чашечку, що лишилася у руках»; від слів «Яка-то вона тепер, моя маленька донечка?...» і до кінця).

Коцюбинський. Дякувати Богові, насправді Іринка моя видужала, але я не зміг не передати усього того, що пережив.

Хлопець. Я ще бачу квітку... але не можу розрізнити, яка вона. Вона дуже пожмакана... зів'яла...

Коцюбинський. Це душа одинадцятилітнього хлопчика... Вона скалічена батьківським подарунком на іменини...

Дівчина. Як? Хіба це може бути?
Коцюбинський. Може... Ось так.

*Инсценівка уривку оповідання «Подарунок на іменини».
Дійові особи: Карпо Петрович, Сусанна.*

Сусанна. Завтра наш Доря кінчає десятий рік...

Карпо Петрович. *(убік).* Фу-ти, ну-ти, забув! *(До Сусанни).* Показуй, що ти купила? *(Сусанна дістає іграшковий пароплав).* Ет, чорт зна що... Не пристало йому забавляться цяцками.

Сусанна. Багато ти знаєш поза своїм участком. Ти б подивився, як Доря ще й досі одягає свої ляльки. А він — «чорт знає що»! Цікаво, що ти придумав?

Карпо Петрович. Я йому цяцки не подарую... Я для нього таке придумав... Я для нього таке придумав, що... Фу-ти, ну-ти! Запам'ятає до смерті. Навіть віце-губернаторський хлопець не зможе того побачить, що я покажу Дорі...

Сусанна. Та не тягни ж бо...

Карпо Петрович. Нехай має чим згадувати батька. Буде старий — онукам розкаже... От, скаже, був я дитиною ще, а мій покійний батько...

Сусанна. Карпе! Ну, чому ти не скажеш одразу?

Карпо Петрович. Я повезу його завтра дивитись, як будуть вішати.

Сусанна. Ах, ах! Як можна дитину...

Карпо Петрович. «Дитину, дитину»... Хіба йому не цікаво? Дитина ще краще затямить. Треба, щоб вона мала враження, щоб в неї лишилися згадки на ціле життя. А ти думаєш як? Гладити по головці та тримати біля спідниці? Ви-хо-ву-вати треба!..

Сусанна. А може, й справді! Нехай би побачив. Ні, таки справді нехай би... Скільки є дітей: і в казначейші, і в полицмейстера... а ніхто не побачить, лиш Доря... Подумати тільки: подивитись, як будуть вішати людину. Я і сама б хотіла... За ката, певно, Яким?

Карпо Петрович. Яким.

Сусанна. Хто б міг подумать! Виняньчив нашого хлопця... Доря так його любить.

Карпо Петрович. Розпився, стерво.

Сусанна. Ах, Дорька, щасливий. *(Ідуть)*.

*Уривок із фільму «Подарунок на іменини»
(59 хв. 08 с. -1 год. 01 хв. 47с.)*

Читець. Цвіт вбираю єством тривожним
Й відчуваю: крізь силу дужу
І пелюстка, й листочок кожен
Владно входить мені у душу.
Весь стаю я, неначе мрія,
Весь дзвеню, наче лист в рокиті.
І прошу у життя завії:
— Не топчи мого серця квітів!

О. Довгий

Коцюбинський. ...Життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег. Не тільки власне, а і чуже. А врешті — хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води притоків у річку. Я не можу розминутись з людиною. Я не можу бути самотнім.

Виразне читання уривку із «Intermezzo» (від слів: «... Я повний приязні до сонця і йду просто до нього — лицем в лице...» і до слів: «Дивись на мене, сонце, і засмали мою душу, як засмало тіло, щоб вона була недоступна для комариного жала»).

На екрані – пейзаж.

Читець. Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух,
Лиш Сонячні Кларнети.
У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім — всі планети.
Я був — не Я. Лиш мрія, сон.
Навколо — дзвонні згуки,
І п'ятьми творчої хітон,

І благовісні руки.
Прокинувсь я — і я вже Ти:
Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.
І стежив я, і я веснів:
Акордились планети.
Навік я взяв, що Ти не Гнів, —
Лиш Сонячні Кларнети.

Павло Тичина

Ведучий. Велике значення у житті Михайла Коцюбинського завжди мала родина. Він змалку знав, що таке родинний затишок, адже сам виріс із братами та сестрами, турбувався про них та про хвору матір протягом усього життя. Власну сім'ю Михайло Михайлович створив у тридцять два роки, побравшись із Вірою Дейшею... «Сонечко ти моє! Ти мені світиш і грієш. Твої листи для мене — половина життя. От і нині дістав листа од тебе — і так мені добре, так легко і весело».

Виходять Віра, Юрій, Ірина, Оксана і Роман Коцюбинські.

Віра. Я була не лише його дружиною — другом і помічником у літературній праці. «Ти єдиний мій критик, якому я вірю і на смак якого покладаюся», — писав мені чоловік. Багато зусиль було докладено, щоб створити належні умови для творчості коханого. «Придивляючись до других, я ще більше ціную наші дружні відносини, духовну єдність, яка з'являється для мене джерелом сили, виносливості та надії на краще». На моїх плечах був побут родини, виховання дітей... Їх було у нас четверо: Юрій, Оксана, Ірина і Роман.

Ірина. Ласкаві очі, безмежна радість, тепло, що огортає тебе, зогріває сонячним промінням — це перші мої спогади про тата, перші родинні почуття... У грубці спалахують березові дрова. Вогонь реве та деренькотить пічними дверцятами... Тато читає нам казки. Ми уважно слухаємо про упертих цапків, про Івасика і Тарасика, про десять робітників-пальців, що допомагали працювати...

Віра. Наші діти рано втратили батька, були позбавлені його порад і допомоги у дорослому житті. Воно у них складалося дуже і дуже непросто...

Юрій. Я — Юрій Коцюбинський. У 20 років став головнокомандуючим українських радянських військ. Іменем мого батька більшовицька влада прикривалася під час окупації України, а українська інтелігенція зненавиділа мене як ката України, який залив кров'ю Київ під час громадянської війни. Після її завершення працював на дипломатичній роботі за кордоном.

Оксана. Я — Оксана Коцюбинська. На мене батько покладав великі надії, як на продовжувачку його літературної діяльності, хвалив мої вірші та оповідання, як і його давній товариш, відомий російський письменник Максим Горький. Але не так сталося, як гадалося. В роки громадянської війни я одружилася із Віталієм Примаковим, командиром червоного козацтва, була розвідницею та медсестрою. **Ірина.** Сталося так, що я, Ірина, єдина пережила усіх братів та сестер, хоча на мою долю також випало багато: одруження під час громадянської війни та поневіряння із малим сином, загибель чоловіка під час Великої Вітчизняної війни... Але саме я лишила спогади про батька, книгу про нього та очолила колектив чернігівського музею.

Роман. Я — Роман Коцюбинський, найменший із родини. Розділив долю старших брата і сестри: із юних літ включився у революційну діяльність, був червоним козаком, перебував на партійній роботі, очолив музей батька у Вінниці. У 1939 році був безпідставно звинувачений та репресований.

Ведучий. Із чотирьох дітей Коцюбинських двоє були репресовані і розстріляні радянською владою...

Виходить Олександра Аплаксіна.

Олександра. Михайло Михайлович, ви забули про мене...

Коцюбинський. Як же я можу про вас забути...

Олександра. Я теж маю право на пам'ять нащадків. Ми кохали одне одного. Ви не могли покинути родину, але Ви мене кохали...

Коцюбинський. Так... (*Родина іде в один бік, Аплаксіна – в інший, Коцюбинський, трохи завагавшись, йде за родиною*).

Ведучий. В останні роки життя здоров'я Михайла Михайловича усе погіршувалося, не допомагали ані подорожі до Італії, ані лікування у київських клініках. Мучили важкі хвороби, туберкульоз і астма, а також матеріальні нестатки... Час відлічував останні дні полум'яного життя. 12 квітня 1913 року Михайла Коцюбинського не стало. Останніми його словами були: «Жити хочу, жити...». Поховали Михайла Коцюбинського на улюбленому місці його прогулянок — Болдиній горі у Чернігові, як він і заповідав.

На екрані – фото могили М. Коцюбинського.

Коцюбинський (*голос за сценою*). Хто щасливий? Той, хто дає багато, а бере найменше. На чіх слідах виростають найкращі квітки, хто по своїй дорозі розкидає для вжитку всіх самоцвіти...

Читець. Живе в серцях твоє безсмертне слово

І до народу рідного любов,
Немов зорі сіяння пурпурове,
Хоч ти від нас уже давно пішов.
Ти з нами будеш вічно жити, жити,
Як сяйво сонця, як вечірній спів,
Ти так любив землі своєї квіти,
І так, як квіти, ти людей любив.

В. Сосюра

«Слідами тіней предків незабутих...»

*Усний літературно-мистецький журнал
для читачів-учнів 8-9 класів*

Вступ. Добився верхи на полонину,
Оглянув поспіль кошари й граджи.
Кує зозулечка без упину,
Ставна смерека шумить, як завжди.
... Як супокою прагнемо й тиші,
Ладу! А більше нам ніц не треба!
Хмаринка навіть на темнім узвишші —
Немов цілунок ясного неба...

Л. Череватенко

У 2014 році минає 150 років від дня народження великого українського письменника Михайла Коцюбинського, 90 років від дня народження великого вірменського та українського режисера Сергія Параджанова, 50 років фільму, що став однією із найкращих картин світового кінематографа.

Ці три ювілейних дати сфокусувалися в одному шедеврї, ім'я якому — «Тіні забутих предків»...

Розгорнемо книгу, переглянемо кінострічку, піднінемося на духовні вершини митців — помандруємо слідами тіней незабутих предків...

Сторінка перша. Михайло Коцюбинський: «Розкласти священний вогонь і видобути з грудей дрімаючий предківський голос».

*Демонстрація фрагменту із фільму
«Автограф. Тіні забутих предків», 00 хв. 36 с.-02 хв. 13 с.
(<http://glas.org.ua/projects/aftograf/tini.html>).*

... Шлях на полонину був нелегкий і доволі небезпечний. Михайлові Михайловичу запропонували злізти із коня, але він весело відповів, імітуючи місцеву говірку:

– Одно, чи гинути з коня, чи з умучення, а таки на коні безпечніше...

Груди вдихали цілюще гірське повітря. Шуміли смереки. Що хочеш можна було почути в їхньому шумі: і голоси трембіт, і відлуння дівочих співаночок (як вони їх творили — неначе дихали!), і заклинання мольфара Юри... Але найчастіше Коцюбинський чув, як відзивалися луною голоси далеких предків... І чомусь це були лише два імені: «Іва-а-ане!» — «Марі-ічко...»

Коцюбинський уже не раз приїздив до Криворівні, гостював у Івана Франка над гомінливим Черемошом, підіймався у гори... неначе шукав, шукав чогось... Того гармонічного світу, до якого прагнув усе життя? Але скільки перешкод чинить життя у пошуках тієї гармонії...

Його вважали потайним — навіть із близькими людьми. Але ця потаємність зникала, коли він брав у руки перо... Хтось із письменників щедро наділяє героїв власними рисами та фактами біографії, але він ділився найпотаємнішим — невидимими порухами власної душі.

«Я сам хочу співати, своє щось, окреме, аби співати. Розкласти священний вогонь і видобути з грудей дрімаючий предківський голос...»

Чи міг він щось сказати після «Інтермеццо?» Адже це був лише перепочинок...

...Гуцульщина зацікавила Михайла Коцюбинського ще заочно, після знайомства із Володимиром Гнатюком. Вчений неабияк захопив письменника матеріалами про Гуцульщину, що видавала етнографічна комісія при Науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові. «Розважили мене під час вакацій Ваші коломийки. Що за хороша книжка!.. Буду красти».

Вперше потрапив до Криворівні у 1910 році, вже тоді знаючи, що буде повертатися знов і знов... поки не знайде потрібне Слово... Так, він уже здогадувався, про що буде писати: про цей дивний язичницький світ, який не лише не зник після століть християнства, але й пронизував думки, почуття, побут людей — як щось незмінне і вічне... Щезники, нявки, чугайстри були не менш реальними для гуцула, ніж сусіди у селі. І Коцюбинському охоче пояснювали, що чугайстра не слід боятися — він ставиться до людей приязно, балакає з ними, гріється при ватрі, нявки спереду виглядають, як дівчата, «а ззаду тіло отворене і видно

утробу», чорти (щезники) бувають, як люди, дурні і мудрі, а мольфар вміє закликати хмари... Жителі Криворівні знали, що до них приїхав письменник, який буде писати про них та їх край: «А чи це правда, що ви хочете нас у книжках розписати?» — «Правда». — «Не тільки людей, але і всяку нечисту силу?».— «І нечисту силу!» — «То я прийду до вас із своєю жінкою. Ви такої старої відьми ні в нас, ні в околиці не знайдете».

Коцюбинський ніяк не міг підібрати назву до твору. Перебирав добрий десяток варіантів — «Тіні минулого», «Голос віків», «Відгомін» перед віку», «Подих віків», «Дар предків забутих», «Голос забутих предків»... Чи згадав тіні смerek над Черемошом, що зникали на його бурхливій воді, але Слово таки знайшлося: «Тіні забутих предків».

Час зупинився — хіба можна сказати, коли відбуваються події твору? Це могло бути і сто, і тисячу років тому, і у 1911 році, бо нічого не змінилося за віки... Як і в прадавні часи, гуцул-язичник все життя, до смерті, проводить боротьбу із духами, що населяють ліси, гори і води. Як і в найперший день людської культури, тут воедино зливаються Людина, Природа і Космос...

... Малий Іванко Палійчук — «дивиться перед себе, а бачить далеке і невідоме нікому...». Цей дар лишається при ньому, коли він уже легінь: «Задуманий вже, встромляв очі поза гори, неначе видів, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст, і чудна пісня, якої ніхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок...»...

Ворожнеча між родами (звідки вона пішла — ніхто не знає!), бажання помститися (за що?), криваве побоїще... і чорноока дівчинка, яка замість того, щоб образитися, потішає свого кривдника і «повним довір'я рухом» подає йому половинку цукерки...

Ромео і Джульєтта... Вічний сюжет таки знайшов себе і в українській літературі...

*Демонстрація фрагменту із фільму «Тіні забутих предків»,
06 хв. 27 с.-11 хв. 02 с.*

Сторінка друга. Сергій Параджанов. «Найстрашніше — прогавити прекрасне»: штрихи до портрету.

*Демонстрація фрагментів із фільму
«Рідні люди. Лариса Кадочникова і Сергій Параджанов».*
1 хв. 13 с. -2 хв. 39 с, 8 хв. 54 с. -9 хв. 51 с.
(http://glas.org.ua/projects/Ridni_lydu/Kadochnikova.html).

Колись Леся Українка мовила, що, якби вона не народилася україночку, то хотіла б бути грузинкою. Кінематографічному генію ХХ століття Сергію Параджанову вдалося поєднати у собі три національності. Він повноправно належав до трьох народів — вірменського, грузинського і українського, довівши, що і національність людина теж може обирати, принаймні шляхом додавання нових до Богом даної.

Вірменин за походженням, Параджанов народився у Тбілісі, у родині антиквара. Ця професія передавалася у родині від покоління до покоління. Сергій був перший, хто пішов іншим шляхом, за що батько так і не зміг пробачити синові... Проте смак до старовинних речей і вміння відрізнити справжнє від підробок не раз ставало у пригоді Параджанову. В його оселі завжди було багато унікальних речей, які він дарував іноді зовсім незнайомим людям. Речам він вигадував неймовірні біографії: гості обов'язково мали честь сидіти на стільці, на якому «сидів сам Наполеон», розглядати картину, яка «висіла в царському покої», пити чай із чашки, що «належала» якійсь визначній особі. Та й до Берліну, коли став уже знаменитим, мріяв потрапити не для участі у престижному кінофестивалі, а щоб відшукати чашку Гітлера...

Параджанов вчився у інституті залізничного транспорту, але його покликала інша дорога — тернистий шлях мистецтва. Після закінчення Всесоюзного державного інституту кіномистецтва доля привела новоспеченого режисера до України... На Київській кіностудії ним було знято ряд фільмів. «Він довго вживався, придивлявся, пробував. Не виходило. Брався і за те, і за це, а воно не виходило. Не вийшло з «Першим хлопцем», не вийшло з «Українською рапсодією», з «Квіткою на камені». Але вийшло з «Тінями забутих предків», — згадував поет Леонід Череватенко.

Фільм задумувався як ювілейний — до 100-річчя автора першоджерела. Не дивно, що співпали три ювілеї — письменника, режисера та художньої картини, якій судилося стати шедевром не лише українського, але й світового кіномистецтва. «Це було не просто свято українського мистецтва. Це було свято української душі. Підтвердження того, що Україна може стати естетичною і духовною величиною в світі», — мовив про кінематографічний шедевр Іван Дзюба.

Однак у Радянському Союзі цей тріумф для Параджанова став початком його кінця. Тут більше цінували не вільних геніїв, а «приручених» митців, а Параджанов вів себе надто зухвало. Він підписував ледь не всі листи-протести проти політичних репресій, він підтримав акцію протесту, влаштовану київською інтелігенцією на прем'єрі «Тіней забутих предків» у кінотеатрі «Україна», де пролунав гнівний голос Василя Стуса: «Хто проти тиранії — встаньте!». Маючи величезне почуття свободи, Сергій Параджанов був людиною поза системою. Через це йому «зрізали» «Київські фрески», лишилися нереалізованими мрії про «Інтермецо» за твором Коцюбинського, екранізацію «Слова про Ігорів похід», зйомки «Дива в Оденсі» – історії життя Ганса Христіана Андерсена.

П'ять років Параджанов провів у колонії суворого режиму. Разом із іншими обвинуваченнями, був йому, звісно, «пришитий» і український націоналізм. В'язень регулярно отримував міжнародні депеші від Федеріко Фелліні «Хвилююся за твою долю, ти ж велика людина, тримайся». Тільки завдяки міжнародній кампанії протесту (звернення підписали Франсуа Трюффо, Жан-Люк Годар, Федеріко Фелліні, Лукіно Вісконті, Роберто Росселліні, Мікеланджело Антоніоні) Параджанов був звільнений 30 грудня 1977. Зважаючи на заборону жити в Україні, поселився у Тбілісі.

Він пішов у вічність у 1990 році — тоді, коли в Єревані розпочалася робота над автобіографічною картиною «Сповідь»... Поховали Сергія Параджанова у Пантеоні геніїв вірменського духу, поряд з великими діячами мистецтва, літератури і науки Вірменії.

«Багато хто називав і називають його генієм; я так про нього ніколи не говорив — я називав його «явищем природи».

Стихійним, нез'ясовним, непізнаним до кінця», — говорив про свого вчителя режисер Роман Балаян.

*Демонстрація фрагменту із фільму «Тіні забутих предків»,
27хв.05с.-33 хв.50 с.*

Сторінка третя. «Тіні забутих предків»: усе — насправді.

*Демонстрація фрагментів із фільму
«Рідні люди. Лариса Кадочникова і Сергій Параджанов»,
08 хв. 35 с. – 9 хв. 36 с.*

«Все, що бачите на екрані, було насправді... Це був рік життя, прожитого біля вогнища, біля джерела натхнення, — говорив Параджанов на обговоренні художньою радою щойно знятого фільму в 1964 році. І продовжував. — На жаль, нас підвів автор, він був відсутній з першого дня».

Коцюбинський і Параджанов закохалися у Гуцульщину у різному віці: письменникові було за сорок років, режисерові — тридцять дев'ять. Для майстра слова «Тіні забутих предків» стали лебединою піснею, для кіномитця — першопочатком. Коцюбинський відкрив для української літератури Карпати, Параджанов народив цю «казку гір» вдруге — як знаковий фільм для українського кіно. Письменник прагнув хоч трохи перенести на папір колорит і запах гір та полонин, режисер — втілити художнє слово у плоть та кров кіно. Дитинно відкрите єство, свіжий погляд стороннього, чуття першоджерела і Божий вогонь — так виростили «Тіні забутих предків у кінематографі і літературі...

Параджанов одразу ж захотів побачити Карпати з найвищої точки. І символічним карпатським хрещенням став підйом на Говерлу.

Карпати готові були ділитися скарбами. А Параджанов умів їх знайти. Він вивчав Гуцульщину щомиті. Їздив на весілля й похорони, в музеї та церкви. Полював за гуцульською старовиною. Кількасот кілометрів намотав рафік-«розвідник» крутосхилами, доки вибрали для зйомок Верховину — колишне Жаб'є. Обійстя Палійчуків знайшли в Криворівні, де ще жила столітня Параска Харук, що в

юності товаришувала з Іваном Франком. Бурю з Мольфаром знімали в Соколівці, пошуки потоплениці — в Бистриці.

Гуцулів у фільмі зіграли самі гуцули. Одна із них, Ганна Бойчук, згадувала, як вони були здивовані, коли режисер запросив їх зніматися. За вісімнадцять копійок у день жінки сапали буряки, а тут потрібно було лише співати і танцювати — те, що було звичним, як повітря, та ще й платили за це десять карбованців! Масовки, натуральні кадри праці горян, спів і музика — все це внесло правдивий дух народу. Микола Шатрук співав гуцульські співанки. Капела під керівництвом скрипаля Василя Грималюка (Могура) грала гуцульські мелодії. До речі, коли гуцули приїхали на озвучення фільму до Києва, Параджанов поселив їх у своїй квартирі (спали покотом, на підлозі). Водив їх містом, опікував, як рідний. Із спогадів Ганни Бойчук: «Як тільки ми приїхали, то Параджанов відвів нас у Володимирський собор, дав усім свічки. Ми вклякли і стали молитися. На другий день про це вже знали на студії. Параджанова хотіли покарати, але ми сі збунтували: сказали, що не будемо зніматись і озвучувати фільм. І пояснили: «У нас, гуцулів, інакше бути не може: ми усяку роботу починаємо з молитви...». На деякий час йому дали спокій...».

Точніше буде сказати, що народ не знімався у фільмі — він жив у ньому і робив усе те ж саме, що робили гуцули у житті протягом століть. Коли знімали похорон батька головного героя, жінок запросили голосити над померлим. Вони відмовилися — чому? Тому, що у труні лежав чоловік не на ім'я Петро, як було по ролі, а інший. Довелося шукати Петра, і знову не те: «Цей чоловік поганий, а над поганим ми не будемо плакати». Адже сльози були справжніми, не бутафорськими. І тільки коли знайшли доброго Петра, зйомка розпочалася.

До гуцульських обрядів Сергій Параджанов додав ще один. У сцені «Одруження» Івана з Палагною єдне яро (те, у якому ходили воли). Режисер-постановник згадував, що підказала це гуцульська коломийка про нерівний шлюб, як чоловік впряг жінку в яро. І гуцули не лише виконали його так само серйозно й красиво, як свої істинні обряди, але й ввели у побут...

«Сергій Параджанов знайшов спільний знаменник з українською (гуцульською) культурою, відшукав те, що ріднило,

єднало його душу з душею героїв. Це — гори. Він збагнув несподівано для себе, що гуцули — такі ж самі горці, горяни, верховинці, як і він, з походження кавказець. Усвідомлення цього факту перевтілило й пересотворило митця. Власне, він так і знімав «Тіні забутих предків» — як фільм про споконвічних горян, запросивши в картину гуцула Івана Миколайчука, осетинку Тетяну Бестаєву, грузина Спартака Багашвілі, вірменина Леоніда Єнгібарова...» (Леонід Черватенко).

Кожне ім'я у титрах фільму — зірки першої величини світового кінематографу...

Іван Миколайчук. Роль його тезки Палійчука стала для молодого актора початком сходження до світової слави. Як згадував сам режисер, він мало не прогледів Івана, бо не чекав від нього чогось особливого, і кінопроби доручив провести оператору. Через кілька хвилин його наздогнав Юрій Ілленко: «Сергію Йосиповичу! Верніться! Це щось неймовірне! Щось нелюдське! Щось за межами розуміння й сприйняття!». «Він зачарував нас, — згадував Параджанов. — Юний, страшенно схвильований, він світився дивовижним світлом. Така чистота, така пристрасність, така емоційність вихлюпували з нього, що ми були приголомшені...»

Лариса Кадочникова. «Наша рафаелівська красуня!» — називав її Сергій Йосипович. Великі темні очі, незвичайна, неземна краса акторки і прибавлювала, і відлякувала інших кіномитців. Наприклад, на роль Наташі Ростової у «Війні і миру» Сергія Боднарчука її так і не затвердили. А коли Сергій Параджанов вперше побачив дружину Юрія Ілленка, першими його словами були: «Так це ж Марічка!»

Юрій Ілленко. Оператор і режисер, зірка такої ж величини, як Сергій Параджанов. Під час роботи над фільмом Ілленко через запальний характер багато сварився із режисером, та врешті разом вони створили кіношедевр, який став лауреатом понад сотні міжнародних кінофестивалів. У 1991 році режисера Сергія Параджанова (посмертно), художника Георгія Якутовича, оператора Юрія Ілленка, актрису Ларису Кадочникову нагородили Шевченківською премією за ігровий фільм «Тіні забутих предків». Ілленко єдиний відмовився від премії. «Навіщо мені нагорода за фільм, який я робив 20 років тому», — пояснив свою позицію.

Георгій Якутович. Український митець-графік, ілюстратор, майстер ліногравюри, ксилографії та офорту. Він прославився своїми гравюрами по дереву до творів Івана Франка та Василя Стефаника, Марії Пригари «Козак Голота» та «Тіней забутих предків» Михайла Коцюбинського. Саме тому Параджанов запросив його у роботу над картиною. Не маючи досвіду роботи у кіно, митець мав інший неоціненний досвід — знавця народного мистецтва. Художник завжди підкреслював, як важливо, що до сцен у фільмі залучені місцеві жителі: саме це, на його думку, створило неповторну атмосферу «Тіней забутих предків».

Мирослав Скорик. Композитор, народний артист, герой України. Збираючи робочу групу до стрічки, Сергій Параджанов вирішив, що треба когось брати із Західної України. Приїхав до Львова, пішов на радіо і попросив завідувача музичної редакції поставити йому твори місцевих композиторів. Поміж інших йому надали запис «Сюїти» Мирослава Скорика для струнного оркестру. Прослухавши твір, Параджанов у своїй різкій, безапеляційній манері заявив: «Він буде писати музику!». Стриманого Мирослава Михайловича така манера дещо насторожила, і лише після другої зустрічі він погодився на співпрацю з Параджановим. «Параджанов був екстраординарною особистістю – часом злий, часом напрочуд ніжний. Під час роботи над фільмом я показував йому музичні ескізи. Він сам колись учився грати на скрипці, музику відчував дуже добре...».

... Можна довго перераховувати усі нагороди фільму Сергія Параджанова, але варто зазначити лише те, що «Тіні забутих предків» увійшли до десятки найкращих кінокартин світового кінематографу. Як і твір Михайла Коцюбинського, цей фільм, створений режисером-вірменином на самобутньому українському матеріалі, є справжнім проривом у вічність, підтвердженням невмирущості Любові — яка була, є і буде во віки віків...

*Демонстрація фрагментів із фільмів
«Рідні люди. Лариса Кадочникова і Сергій Параджанов»,
17 хв. 19 с.- 19 хв. 08 с.;
«Тіні забутих предків»
1 год. 23 хв. 49 с. -1год. 25 хв. 50 с.*

Коцюбинський і кіно

*Список екранізацій творів М. Коцюбинського*¹⁵

Дорогою ціною = Дорогой ценой [1957] : [електрон. ресурс]: за однойм. повістю М. Коцюбинського / реж. М. Донской ; сцен. І. Донська; оператор М. Топчій ; комп. Л. Шварц; в ролях В. Донская-Присяжнюк, Ю. Дедович, І. Твердохлеб, О. Петрова, С. Шишков та ін. — [Кіностудія ім. О. Довженка, 1957]. — Електрон. відео-дані (1 файл: 1 год. 31 хв. 54 с.). — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=1D1U6ONEFZk>, вільний. — Назва з екрана. — Рос. мова. — Канал користувача Alex Sandersна Youtube.

Кони не винні = Кони не виноватые [1956] : [електрон. ресурс]: екранізація однойм. новели М. Коцюбинського / реж. С. Комар; сцен. Д. Копиця; оператор М. Козубенко ; комп. Т. Сидоренко; в ролях І. Любич, Н. Ващенко, В. Мякий, В. Сухарєва та ін. — [Одеська кіностудія, 1956]. — Електрон. відео-дані (1 файл: 35 хв. 04 с.). — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=S5B-V7tADno>, вільний. — Назва з екрана. — Рос. мова. — Канал користувача Олег Гей на Youtube.

Пе-коптер! (На піч) = Пе-коптер! (На печь) [1956] : [електрон. ресурс]: екранізація однойм. оповідання М. Коцюбинського / реж. В. Карасьов; сцен. Д. Копиця ; оператор Г. Нікітін ; комп. Б. Карамішев ; в ролях П. Щербаков, А. Гединська, І. Твердохліб, Т. Вербовська та ін. — [Одеська кіностудія, 1956]. — Електрон. відео-дані (1 файл: 28 хв. 28 с.). — Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=OfITwx-V_PA, вільний. — Назва з екрана. — Рос. мова. — Канал користувача Кино-русский на Youtube.

Подарунок на іменини [1991] : [електрон. ресурс]: за мотивами творів М. Коцюбинського / реж. Л. Осика ; сцен. Л. Осика; оператор В. Башкатов ; комп. В. Губа ; в ролях С. Князева, Л. Сердюк, Б. Брондуков, М. Дементьев, В. Ільяшенко та ін. — [Кіностудія ім. О. Довженка, 1991]. — Електрон. відео-дані (1 файл: 1 год. 06 хв. 02 с.). — Режим доступу: <http://kinofilms.tv/film/podarok-na-imeniny/> 44853/ — Назва з екрана. — Укр. мова.

¹⁵ У списку подані лише ті фільми, які знаходяться у вільному доступі мережі Інтернет.

Тіні забутих предків [1964] : [електрон. ресурс]: за однойм. повістю М. Коцюбинського / реж. С. Параджанов ; сцен. С. Параджанов, І. Чендей; оператор Ю. Ільєнко ; комп. М. Скорик ; в ролях І. Миколайчук, І. Дзюра, Л. Кадочникова, Т. Бестаєва, В. Глинько та ін. — [Кіностудія ім. О. Довженка, 1964]. — Електрон. відео-дані (1 файл: 1 год. 31 хв. 44 с). — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=P7tmUHegVbk>. — Назва з екрана. — Укр. мова. — Канал користувача МІ-Україна Інфоportal на Youtube.

Інформаційні джерела

Твори М. Коцюбинського

Коцюбинський М. Твори. В 3 т. Т. 1 : Оповідання. Повісті (1891-1900) / М. Коцюбинський ; вступ. ст. Н. Жук, М. Грицюти; приміт. В. Яременка; худож. Р. Пахолук. — Київ : Дніпро, 1979. — 317 с.

Коцюбинський М. Твори. В 3 т. Т. 2 : Оповідання (1901-1909) / М. Коцюбинський ; прим. М. Грицюти ; худож. Р. Пахолук. — Київ : Дніпро, 1979. — 287 с.

Коцюбинський М. Твори. В 3 т. Т. 3 : Повісті, оповідання (1910-1912), статті, листи / М. Коцюбинський ; прим., упоряд. листів В. Мазного. — Київ : Дніпро, 1979. — 375 с.

Література про М. Коцюбинського

Книги

Балабко О. Мальви у Вічному місті : стежками українців у світах: есеї, нариси, зарисовки / О. Балабко. — Київ : Фенікс, 2006. — 347 с. : фотоіл.

Коляда І. Михайло Коцюбинський / І. Коляда, О. Кириєнко; худож.-оформ. Є. В. Вдовиченко. — Київ : Укрвидавполіграфія, 2012. — 119 с.

Коцюбинська І. Спогади і розповіді про М. М. Коцюбинського / І. Коцюбинська ; худож. С. Габович. — Київ : Дніпро, 1965. — 202 с. : фотоіл.

Світличний І. З живучого племені Дон Кіхотів / І. Світличний, Н. Світлична ; упоряд. М. Х. Коцюбинської, О. І. Неживого ;

передм., прим., бібліогр. М. Коцюбинської. — К. : Грамота, 2008. — 814 с. : портр. — (Б-ка Шевченківського комітету).

Спогади про Михайла Коцюбинського / Упоряд., післямова та прим. М. Потупейка. — 2-е вид., доп. — К. : Дніпро, 1989. — 278 с. : ілюстр.

Чопик Р. Михайло Коцюбинський : прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести: 10 кл. / Р. Чопик. — Київ : АртЕк, 2001. — 62 с. : фотоілюстр. — (Усе для школи. Українська література. 10 кл. ; Вип. 1).

Статті.

Будугай О. Мотиви гріха й каяття у творах для дітей «Маленький грішник» Михайла Коцюбинського і «Дзига» Шолом-Алейхема / О. Будугай // Дивослово. — 2009. — № 12. — С. 48-51. — Бібліогр.: с. 51.

Доценко Ю. «У пугах шайтана» : [музей М. Коцюбинського у Сімеїзі] / Ю. Доценко // Літ. Україна. — 2010. — 2 груд. — С. 7.

Жила С. «Тіні забутих предків» — «свято української душі» : зіставлення літературного твору та його екранізації : матеріали до проведення інтегрованих семінарів-діалогів у 10 класі / С. Жила // Укр. мова й л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2010. — № 5. — С. 29-40.

Ілясевич Н. «Дорогою ціною... здобути бажану волю» : 8-й клас / Н. Ілясевич // Укр. мова та л-ра (Шк. світ). — 2009. — № 47. — С. 3-5.

Клюєва О. «Глибоким зором і пером тонким він слугував народові своєму...» : 10-й клас : [розробка уроку] / О. Клюєва // Укр. мова та л-ра (Шк. світ). — 2012. — № 1. — С. 31-37.

Коляда І. Національно-культурницька діяльність Михайла Коцюбинського : науковці – вчителі / І. Коляда // Історія в сучасній школі. — 2012. — № 3. — С. 25-28. — Закінч. Початок № 2, 2012. — Бібліогр.: с. 28.

Кордонська А. Єдність людини і природи : за повістю Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» / А. Кордонська // Все для вчителя. — 2011. — № 34-36. — С. 85-89.

Кравченко І. «Я не можу розминутися з людиною» : 10-й клас / І. Кравченко // Укр. мова та л-ра (Шк. світ). — 2009. — № 47. — С. 6-9.

Лобода Л. Формуючи цілісну національну особистість : методологічні зауваги до вивчення творчості Михайла Коцюбинського / Л. Лобода // Укр. мова й л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2010. — № 5. — С. 20-24. — Бібліогр.: с. 24.

Пастернак Н. В гостях у фільму «Гіні забутих предків» / Н. Пастернак // Культура і життя. — 2013. — 26 лип. — С. 11.

Романов С. Шлях у вічність : Леся Українка і Михайло Коцюбинський / С. Романов // Літ. Україна. — 2013. — 25 лип. — С. 1, 4-5.

Україна. Верховна Рада. Про відзначення 150-річчя з дня народження Михайла Коцюбинського : постанова Верховної Ради України, 17 верес. 2013 р.// Урядовий кур'єр. — 2013. — 8 жовт. — С. 9.

Цьома Л. Система уроків з вивчення творчості Михайла Коцюбинського : номінація «Урок літератури — це витвір мистецтва» / Л. Цьома // Укр. л-ра в загальноосвіт. шк. — 2012. — № 2. — С. 17-27. — Бібліогр.: с. 27.

Шевченко З. Вивчення творчості М. Коцюбинського в контексті світової художньої культури : (матеріали до спецкурсу) / З. Шевченко // Укр. мова і л-ра в школі. — 2011. — № 8. — С. 42-47. — Бібліогр.: с. 47.

Шумило Н. Літературний процес початку ХХ століття: тенденції розвитку : [добірка статей про виникнення і становлення раннього українського модернізму] / Н. Шумило // Б-чка «Дивослова». — 2012. — № 12. — С. 1-64.

Інтернет-ресурси

Сайт Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського: <http://kotsubinsky.org/>.

Твори Михайла Коцюбинського на аудіобібліотеці litplayer: [електрон. ресурс] // <http://litplayer.com.ua/authors/kotsyubynskyi>.